

Dr Magdalena Cyrek

Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Rzeszowski

Procesy modernizacji struktury międzynarodowej wymiany handlowej usług w Polsce

WPROWADZENIE

Dynamiczne zmiany we współczesnych gospodarkach w znacznym stopniu determinowane są wykształcaniem się rynku globalnego i coraz większym stopniem liberalizacji międzynarodowych stosunków handlowych. Postępujące procesy serwicyzacyjne obserwowane w ramach gospodarek narodowych krajów wysoko rozwiniętych stopniowo znajdują również odzwierciedlenie w obrotach międzynarodowych. Wciąż jednak występują znaczne dysproporcje pomiędzy udziałem sektora usług w strukturach zatrudnienia czy produkcji, który w krajach najwyżej zaawansowanych rozwojowo sięga 80%, a znaczeniem usług w międzynarodowej wymianie handlowej. Usługi, pomimo wysokiej dynamiki zmian, odpowiadają bowiem za zaledwie 20–25% światowego eksportu czy importu.

W artykule podjęto się zadania zaprezentowania miejsca usług w międzynarodowej wymianie handlowej Polski i jej zmian na przestrzeni lat. Modernizacja strukturalna we współczesnym zglobalizowanym i integrującym się świecie znajduje swoje odzwierciedlenie również w tym wymiarze, przesądzając często o międzynarodowej pozycji konkurencyjnej danej gospodarki czy kierunkach specjalizacji krajowych struktur gospodarczych.

SPECYFIKA USŁUG A ICH ZNACZENIE NA RYNKU MIĘDZYNARODOWYM

W ujęciu klasycznym definiując usługę często charakteryzuje się ją poprzez wskazanie cech specyficznych, takich jak: nierozłączność (jednoczesność procesu świadczenia i konsumpcji), niematerialność, niejednorodność (brak standaryzacji), nietrwałość (niemożność magazynowania) oraz brak własności usług [por. m.in. Daszkowska, 1998; Flejterski i in., 2005, s. 42; Rogoziński, 2000; Wróbel, 2009, s. 29–32]. Cechy te warunkują nie tylko sposób świadczenia usług w skali lokalnej, ale stanowią również istotne determinanty ich zdolności handlowej w skali międzynarodowej.

Nierozłączność procesu wytwarzania i konsumowania ogranicza czas dostępności usługi dla nabywcy, możliwości zwiększania skali ich świadcze-

nia, a także utrudnia zachowanie tajemnicy produkcji oraz powoduje, że wynik świadczenia usługowego uzależniony jest od pracy personelu [Flejterski i in., 2005; Wróbel, 2009, s. 29–32]. W ujęciu międzynarodowego obrotu usługowego cecha ta wyraźnie ogranicza możliwości ich wytwarzania ze względu na konieczność przemieszczenia się usługodawcy lub usługobiorcy do innego kraju w celu realizacji świadczenia. Efektywność ekonomiczna produkcji usługi zmniejsza się w wyniku powstających kosztów związanych z ruchem transgranicznym, a negatywne efekty kosztowe trudno zrekomensować korzyściami skali. Najważniejszym zasobem przedsiębiorstw usługowych na rynkach międzynarodowych są kwalifikacje i umiejętności pracowników oraz kultura organizacji. Jakość świadczenia może jednak ulec obniżeniu w wyniku zróżnicowania kulturowego i językowego stron relacji usługowej. Ponadto ze względu na konieczność dostosowania do lokalnych warunków firma często musi pozyskiwać personel w kraju macierzystym, co może wywoływać szereg problemów, w tym koordynacyjnych, związanych z harmonizacją struktur organizacyjnych czy koniecznością przeprowadzenia dodatkowych szkoleń podnoszących kwalifikacje. Co więcej, właściwe wykorzystanie zdolności przedsiębiorstwa usługowego wymaga prawidłowego podziału operacji w układzie centrala (zasady, procedury, narzędzia) – oddziały lokalne (inteligentne zastosowanie adekwatne do warunków lokalnych) [Kłosiński, 2000, s. 27–28].

Cecha niematerialności (niedotykalność, niewidoczność) usługi oznacza, że nie może ona zostać oceniona przez potencjalnego nabywcę za pomocą zmysłów [Flejterski i in., 2005; Wróbel, 2009, s. 29–32]. W efekcie na rynku usług powstaje znaczna asymetryczność informacji dla usługodawców i usługobiorców, a ich sprzedaż warunkowana jest przez wzajemne zaufanie stron relacji i reputację usługodawcy [Kłosiński, 2006, s. 67]. Sprzedaż usług utrudniona jest poprzez konieczność właściwego „zarządzania obietnicą” [Siemieniako, 2009, s. 80], co powoduje dodatkowo utrudnienia w świadczeniu międzynarodowym, szczególnie w obliczu odmienności kulturowych, mentalnościowych czy instytucjonalnych. Firmy usługowe muszą również uwzględniać fakt, że dzisiejszy proces konsumpcji usług kształtuje przyszłe relacje z usługodawcą [Kłosiński, 2000, s. 27–28]. Jakość usług jest różnie postrzegana na odmiennych rynkach, stąd w układzie międzynarodowym znacznie częściej obserwuje się przemieszczanie usługodawców podążających za swoimi stałymi klientami internacjonalizującymi swoje działania [Kłosiński, 2000, s. 27–28]. Zachowania takie w pewnym stopniu wyjaśnia teoria systemu wzajemnych powiązań, zgodnie z którą pozycja usługodawcy w ramach międzynarodowych struktur i sieci współzależności jest często istotniejsza niż indywidualne przewagi własnościowe [Rymarczyk, 2004, s. 51–53].

Niejednolitość usługi oznacza niemożność oferowania standardowych produktów usługowych ze względu na to, że ostateczne cechy usługi kształtowane są przez personel firmy usługowej, samego usługobiorcę aktywnie uczestniczą-

cego w świadczeniu usługi oraz współusługobiorców, których kondycja jest zmienna w czasie, a każda interakcja odbywa się w niepowtarzalnych warunkach. Powoduje to utrudnienia w wyliczaniu kosztów świadczenia poszczególnych usług, prowadzeniu racjonalnej polityki cenowej i szacunku wytworzonej wartości dodanej [Flejterski i in., 2005; Wróbel, 2009, s. 29–32]. Wycena usług, jak i stabilizacja jakości świadczenia jest szczególnym wyzwaniem wobec różnorodności nabywców, sprzedawców i ich wzajemnych relacji w stosunkach międzynarodowych. Ponadto heterogeniczny, wysoce zróżnicowany charakter usług w różnych krajach wymusza dostosowanie do lokalnych warunków prawnych, instytucjonalnych, kulturowych, ekonomicznych, społecznych [Kłosiński, 2000, s. 27–28]. W strukturze kosztów świadczenia usługowego szczególną wagę mają koszty stałe, które szybko rosną. Dla firm międzynarodowych istotne jest prowadzenie działań na rynkach rosnących, na których niewielkie jest prawdopodobieństwo spadku sprzedaży, zwłaszcza gdy trudno byłoby skompensować go redukcją kosztów. Ważna jest także możliwość przenoszenia niektórych zasobów z jednych rynków na inne, co podkreśla znaczenie klientów globalnych [Kłosiński, 2000, s. 27–28].

Nietrwałość usług związana z niemożnością ich składowania, wytwarzania na zapas i transportowania ogranicza możliwości handlu transgranicznego do sytuacji przemieszczania stron relacji usługowej między państwami. Ponadto wielkość konsumpcji ograniczona jest aktualną wielkością potencjału ludzkiego i rzeczowego zaangażowanego w świadczenie danej usługi [Flejterski i in., 2005; Wróbel, 2009, s. 29–32]. Zarządzanie popytem przez usługodawców jest zaś szczególnie utrudnione w ujęciu międzynarodowych relacji.

Brak możliwości nabycia usług na własność to cecha oznaczająca, że świadczone na czyjąś rzecz usługi nie mogą być przedmiotem wtórnego obrotu [Flejterski i in., 2005; Wróbel, 2009, s. 29–32]. Usługodawca nabywając usługę uzyskuje jedynie prawo do skorzystania z efektów świadczenia, zaspokajając potrzebę, doświadczając zmian w obiekcie świadczenia (osobie, intelekcie, informacji czy przedmiocie materialnym). Nie nabywa zaś uprawnień do udostępniania utworów czy procedur stronom trzecim. W układzie międzynarodowym ochrona tego typu praw własności intelektualnej może być jednak szczególnie utrudniona. Może to wpływać na znacznie szybszą utratę przewagi konkurencyjnej usługodawców w skali międzynarodowej.

Wskazane cechy usług warunkują ich obecność na rynku międzynarodowym, który definiowany jest jako „instytucjonalno-przestrzenna (w tym wirtualna) forma przedstawiania oraz konfrontacji produktów (w przypadku usług zazwyczaj promes – zobowiązań na ich wyświadczenie), a także możliwości negocjacji, zawierania oraz realizacji transakcji w obrocie między podmiotami z różnych krajów” [Kłosiński, 2006, s. 67]. Rynek ten determinowany jest przez wzajemne oddziaływanie: podmiotów sfery podażowej i popytowej, w tym zarówno indywidualnych przedsiębiorstw czy konsumentów, jak również wielkich korporacji transnarodowych, państw czy ugrupowań integracyjnych; podmiotów usłu-

gowych, które umożliwiają obrót, takich jak banki, ubezpieczyciele, przedsiębiorstwa infrastruktury transportowej (porty, lotniska, spółki trakcyjne) oraz łącznościowej; a także instytucji, które wyznaczają ramy instytucjonalno-prawne rynku międzynarodowego oraz międzynarodową politykę handlową. Istotne właściwości rynku usług wynikają więc z często występujących regulacji państwowych i kontroli ze strony rządów narodowych oraz ze stosowania różnorodnych instrumentów protekcjonizmu, głównie środków pozataryfowych [Kłosiński, 2006, s. 67–68].

Obserwowana współcześnie wysoka dynamika wzrostu znaczenia świadczenia usług w układzie międzynarodowym w znacznym stopniu wynika m.in. z tendencji do [Daszkowska, 1998, s. 77–79; Fazlagić, 2001, s. 77; Flejterski i in., 2005, s. 18–19, 59–60; Kłosiński, 1997, s. 170–173; Kłosiński, 2002, s. 14–16; Masłowski, 2005, s. 20–23; Masłowski, 2006, s. 7–11; Szukałski, 2009, s. 15–24; Frąckiewicz, Rudawska, 2005, s. 11; Rudawska, 2009; Tokarz, 2003, s. 31–33; Woźniak, 2011, s. 86; Wróbel, 2009]:

- liberalizacji obrotów usługowych warunkowanych funkcjonowaniem międzynarodowej współpracy w ramach organizacji międzynarodowych, takich jak WTO i pogłębianiem porozumień liberalizacyjnych, w tym GATS;
- integracji stosunków gospodarczych pomiędzy państwami w ramach bloków regionalnych, czego najbardziej zaawansowanym przykładem jest Unia Europejska, w której obowiązuje zasada swobody przepływu usług;
- biurokratyzacji działań administracyjnych;
- informatyzacji związanej z upowszechnieniem środków gromadzenia, przetwarzania i przekazywania informacji w skali międzynarodowej, cyfryzacją i materializacją wielu efektów działalności usługowej w efekcie czego wzrasta zdolność handlowa usług. Informatyzacja powoduje, że w przypadku usług opartych na informacji traci na znaczeniu cecha zbieżności wytwarzania, świadczenia i konsumpcji w czasie i przestrzeni. W odniesieniu do usług, które „nie mogą być transportowane” techniki informacyjne i telekomunikacyjne wspierają zawieranie transakcji, utrzymywanie kontaktów między kontrahentami i ustalenia prawne. Możliwości świadczenia usług są jednak wówczas ograniczone do dwu podstawowych przypadków przepływu fizycznego: przepływu tworzywa albo przemieszczenia potencjału usługowego;
- rozwoju komunikacji umożliwiającej fizyczne przemieszczanie się usługodawców, usługobiorców i środków realizacji świadczenia usługowego, co związane jest z coraz niższymi kosztami transportu i krótszym czasem przemieszczania oraz upodobnianiem standardów, wzorców i preferencji konsumentów;
- finansyzacji stosunków gospodarczych, która oznacza nie tylko wzrastającą skalę przepływów finansowych w skali globu, ale i oderwanie przepływów finansowych od procesów realnych i oznacza wzrastający rozwój usług finansowych, ale i wzmagające się ryzyko kryzysów;
- enkapsulacji („obudowywania”) usługami, a więc rozwoju usług komplementarnych wobec dóbr materialnych, składających się na produkt rozszerzony lub pakiet usług logistycznych;

- specjalizacji, która wynika z komplikacji wielu rozwiązań prawno-instytucjonalnych wymagających profesjonalnego wsparcia oraz ze wzrastającej konkurencji wymuszającej poszukiwanie nowych sposobów pozyskania klienta i uzyskiwania przewagi nad rywalami;
- zmiany modelu prowadzenia biznesu, w kierunku umiędzynarodowienia i rozwoju form outsourcingowych i offshoringowych;
- demokratyzacji stosunków w wielu gospodarkach krajów słabo rozwiniętych oraz wzrostu wytwarzanego tam dochodu, co powoduje uwolnienie popytu tych społeczeństw i przyczynia się do adaptacji wzorców konsumpcyjnych z krajów wysoko rozwiniętych;
- wzrostu dochodów, dobrobytu i jakości życia;
- wzrostu aspiracji edukacyjnych i kulturalnych społeczeństwa, wynikających również ze wzrastającej zmienności rynku pracy;
- aktywizacji zawodowej kobiet, powodującej urynkowanie wielu usług wykonywanych dotychczas w ramach samoobsługi;
- stopniowej depopulacji najwyżej rozwiniętych społeczeństw, w efekcie której zmienia się struktura popytu osób o wysokim poziomie funduszu swobodnej decyzji, z dużą ilością czasu wolnego oraz zgłaszających popyt na usługi „jesieni życia”.

Heterogeniczność usług, jak i zróżnicowane czynniki kształtujące ich miejsce w gospodarce światowej powodują, że wymiana międzynarodowa usług odbywa się w różnorodnych formach. Najczęściej wykorzystywany podział opiera się na klasyfikacji wypracowanej w ramach negocjacji GATT/WTO, zgodnie z którą wyróżnia się cztery tryby świadczenia usług na rynku międzynarodowym (por. tabela 1).

Tabela 1. Rodzaje transakcji na międzynarodowym rynku usług

Sposób dostarczenia usługi na rynek	Definicja	Przejawy umiędzynarodowienia działalności	Przykłady branż
1	2	3	4
Tryb I: Usługa transgraniczna	Usługa świadczona z terytorium jednego kraju na terytorium któregośkolwiek innego kraju	Sytuacja nietypowa dla sfery usług (ze względu na zasadę jedności czasu i miejsca produkcji i konsumpcji). Sposób sprzedaży usługi zbliżony jest do sprzedaży towarów w handlu międzynarodowym. Usługa przekracza granicę, podczas gdy usługobiorca i usługodawca pozostają w swoich krajach. Dostawa usługi przez telefon, faks, Internet, telewizję, pocztę lub kurierem	Podaje się przypadki możliwe dzięki współczesnym sieciom telekomunikacyjnym, jak: transmisja danych, usługi pocztowe, rezerwacja biletów lotniczych, niektóre usługi finansowe, kursy korespondencyjne, e-learning, telemedycyna

1	2	3	4
Tryb 2: Konsumpcja usług za granicą	Usługi świadczone na terytorium jednego kraju dla usługobiorcy pochodzącego z któregośkolwiek innego kraju	Usługobiorca udaje się do innego państwa, gdzie dokonuje zakupu i konsumpcji usług. Usługa nie przekracza granicy, a jedynie jej konsument. Międzynarodowy obrót usługami związany z koniecznością przekroczenia granicy (ruchem granicznym) przez odbiorców	Turystyka, hotelarstwo, gastronomia, remonty środków transportowych, usługi portowe, specjalistyczne usługi medyczne za granicą, specjalistyczne usługi edukacyjne (studia zagraniczne, kurs językowy za granicą)
Tryb 3: Obecność handlowa	Usługi świadczone przez usługodawcę jednego kraju przez „obecność handlową” na terytorium innego kraju	Umiejscowienie działalności dokonuje się poprzez zagraniczne inwestycje bezpośrednie – może ono nastąpić w obrębie przedsiębiorstwa (przedsiębiorstwo transnarodowe). Świadczenie usług za pomocą przedstawicielstw, oddziałów lub filii zlokalizowanych w krajach macierzystych odbiorców. Często spotykaną formą są sieci franchisingowe. Międzynarodowy obrót usługami nie występuje, jeżeli są one świadczone przez samodzielne podmioty (córki) zależne kapitałowo od przedsiębiorstw macierzystych, zarejestrowane w krajach odbiorców (jako rezydenci)	Usługi dystrybucyjne (handel hurtowy i detaliczny), gastronomia (<i>fast food</i>), hotelarstwo (międzynarodowe sieci hoteli), usługi finansowe, usługi firm prawniczych, audytorskich, księgowych
Tryb 4: Obecność osób fizycznych	Usługi świadczone przez usługodawcę jednego kraju poprzez obecność osób fizycznych tego kraju na terytorium któregośkolwiek innego kraju	Międzynarodowy obrót usługami związany z koniecznością przekroczenia granicy (ruchem granicznym) przez dostawców – nierezydentów w krajach odbiorców. Osoby fizyczne udają się do innego kraju w celu świadczenia usług (samozatrudnienie, zatrudnienie czasowe lub delegowanie pracowników)	Niektóre usługi biznesowe, wyspecjalizowane doradztwo, usługi remontowo-budowlane, konserwacja zabytków, usługi zagranicznych lekarzy, pielęgniarek, artystów

Źródło: [Kuczevska, 2002, s. 28–29; Wróbel, 2009, s. 53].

W ramach bilansu płatniczego prezentowane są natomiast trzy główne grupy usług: transport, podróże, pozostałe usługi handlowe, których kategorie wy-

różniono w oparciu o wytyczne Międzynarodowego Funduszu Walutowego tzw. BPM-5 (Balance of Payment Manual) w postaci klasyfikacji usług EBOPS (Extended Balance of Payments Services Classification) [Kruszka, 2009, s. 66] (por. tabela 2).

Tabela 2. Standardowe klasy usług według EBOPS

Grupy usług	Usługi
Usługi transportowe	– transport morski – transport powietrzny – inne rodzaje transportu
Podróże	– podróże służbowe – podróże prywatne
Usługi komunikacyjne	– usługi pocztowe i kurierskie – usługi telekomunikacyjne
Budownictwo	– budownictwo za granicą
Usługi ubezpieczeniowe	– ubezpieczenia na życie i fundusze emerytalne – ubezpieczenia transportowe – inne ubezpieczenia bezpośrednie i reasekuracja – inne pomocnicze usługi ubezpieczeniowe
Usługi finansowe	– wszelkie usługi finansowe
Usługi komputerowe i informacyjne	– usługi komputerowe – usługi agencji informacyjnych – inne usługi przekazywania informacji
Opłaty za dobra niematerialne	– franczyza i podobne prawa – inne opłaty licencyjne za dobra niematerialne
Inne usługi dla biznesu	– usługi związane z handlem – leasing operacyjny – inne usługi dla biznesu, wraz z usługami profesjonalnymi i o charakterze technicznym
Usługi związane z życiem osobistym, kulturą i rekreacją	– usługi audiowizualne – inne usługi związane z życiem osobistym, kulturą i rekreacją (w tym usługi medyczne i edukacyjne)
Usługi świadczone przez jednostki rządowe (o ile nie zostały gdzie indziej uwzględnione)	– ambasady i konsulaty – jednostki militarne i agencje rządowe – inne usługi świadczone przez jednostki rządowe

Źródło: [Kruszka, 2009, s. 66].

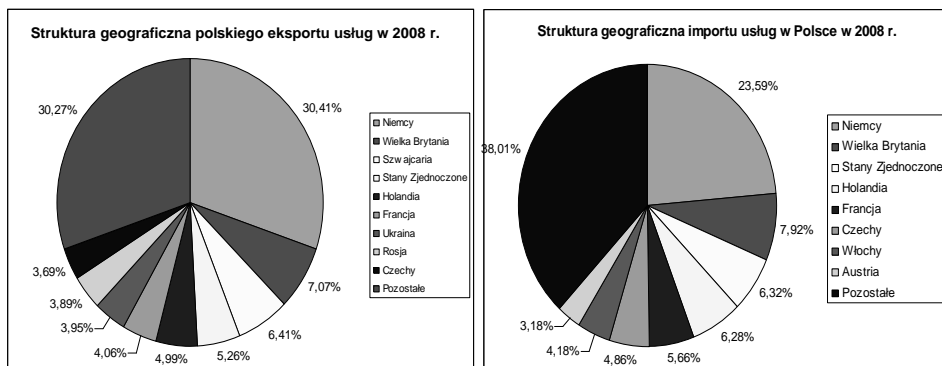
Należy przy tym podkreślić, że w obrocie międzynarodowym występują istotne trudności statystycznego ujęcia przepływu usług oraz precyzyjnego określenia kraju pochodzenia lub kraju przeznaczenia danej usługi. Wiele usług nie jest uchwytnych w statystykach międzynarodowych przepływów gospodarczych ponieważ nie są to usługi samodzielne „wyodrębnione”, lecz związane z towarami. Ponadto powstają różnice w informacjach pochodzących z bilansu płatniczego konstruowanego na bazie płatności i transakcji [Kuczevska, 2002, s. 28–

29; Kłosiński, 2006, s. 67]. Problemy te mogą powodować, że informacje o skali międzynarodowych przepływów usługowych, w tym handlu usługami, nie odzwierciedlają rzeczywistej skali tego zjawiska.

MIĘDZYNARODOWY HANDEL USŁUGAMI W POLSCE

Znaczenie międzynarodowych obrotów usługowych Polski w ogólnoświatowej wymianie handlowej jest relatywnie niewielkie. O ile Polska w 2009 r. miała 1,08% udziału w światowym eksporcie towarów, to udział ten dla usług wynosił już tylko 0,86%. Podobnie w imporcie: udział w światowej wymianie towarowej wynosił 1,16%, zaś w odniesieniu do usług jedynie 0,75%. W światowym rankingu w eksporcie usług w 2009 r. Polska zajmowała 29. miejsce (w eksporcie towarów: 27.), a w imporcie usług miejsce 32. (w imporcie towarów: 21.). Nieporównywalna jest również skala tej wymiany, gdyż wartość eksportu towarów w 2009 r. szacowana była na poziomie 134 466 mln USD, a importu: 146 626 mln USD, podczas gdy odpowiednie wartości dla usług wynosiły zaledwie: 28 815 mln USD i 23 709 mln USD. Eksport usług handlowych szacowano w 2008 r. na 6,7% PKB i 16,6% obrotów handlowych ogółem. Saldo wymiany handlowej usług w latach 1981–2009 było natomiast stale dodatnie (choć 1980 r. charakteryzował się saldem ujemnym) [WTO, ([http](http://)), dostęp: 01.03.2011].

Główne kierunki polskiej wymiany handlowej usług stanowiły przede wszystkim inne kraje Unii Europejskiej, a także Stany Zjednoczone i Szwajcaria. Niewątpliwie warunkowane jest to bliskością geograficzną oraz podobieństwem kulturowym. Najważniejszym partnerem Polski w wymianie handlowej usług od wielu lat pozostają Niemcy (rysunek 1).

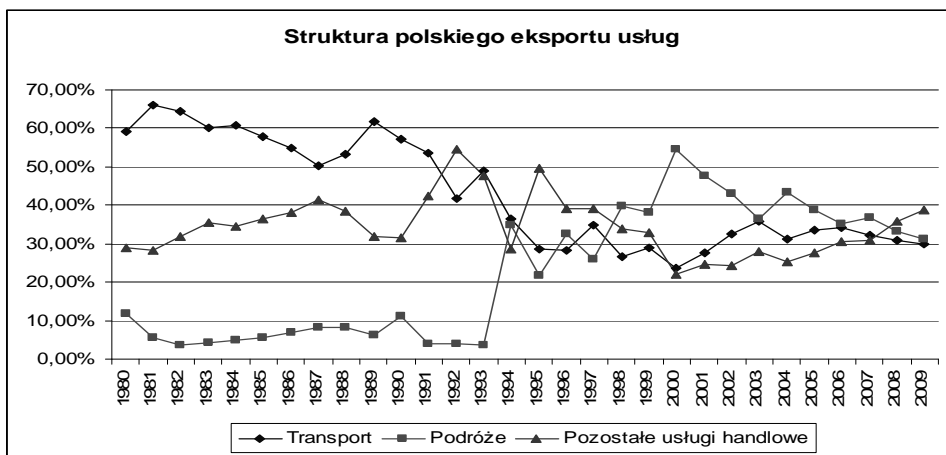

Rysunek 1. Struktura geograficzna wymiany handlowej* usług Polski w 2008 r.

* Wyodrębniono te państwa, których udział w wymianie handlowej przekroczył 3%.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [OECD, ([http](http://)), dostęp: 19.03.2011].

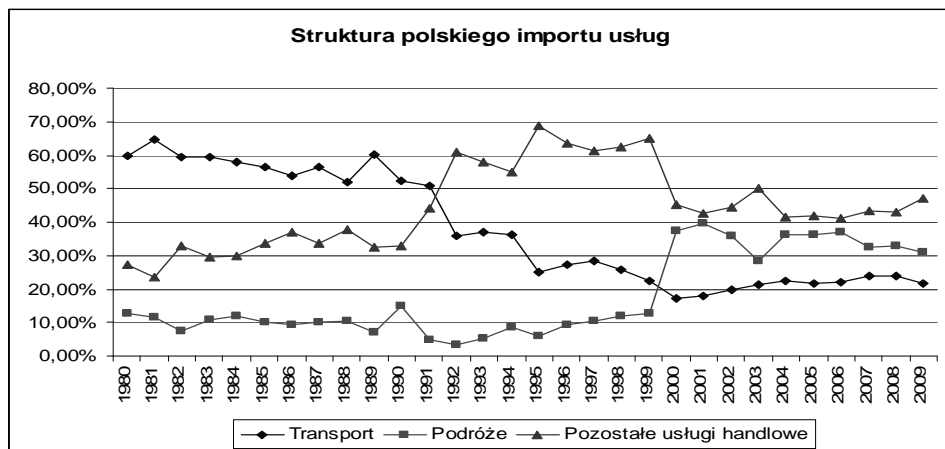
W okresie 1980–2009 w strukturze polskiego handlu zagranicznego usługami miały miejsce istotne zmiany (rysunek 2). Zaobserwować je można nawet w ramach bardzo szeroko ujętych agregatów usługowych, prezentowanych przez WTO w układzie trzech grup: usług transportowych, podróży i pozostałych usług handlowych. O ile w 1980 r. w strukturze eksportu wyraźnie dominowały usługi transportowe, które odpowiadały za 59,21% ogółu eksportu usług, zaś najmniejsze znaczenie miały usługi podróży, stanowiące 11,89% ogółu eksportu usług, to na przestrzeni analizowanych lat dysproporcje w udziałach tych grup usług wyraźnie zmniejszyły się. W 2009 r. największy odsetek eksportu usług dotyczył grupy tzw. pozostałych usług handlowych (38,67%), a więc komunikacji, budownictwa, ubezpieczeń, finansów, usług komputerowych i informatycznych, pozostałych usług, usług kulturalnych i rekreacyjnych, a także płatności licencyjnych. Pomiędzy 1980 a 2009 r. o połowę zmniejszył się udział usług transportowych w eksporcie usług – do poziomu 30,05%. W analizowanym okresie wzrósł również udział eksportu usług podróży – do poziomu 31,27% eksportu usług ogółem [WTO, (<http>), dostęp: 01.03.2011].

Rysunek 2. Struktura polskiego eksportu usług w latach 1980–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie [WTO, (<http>), dostęp: 01.03.2011].

Podobne zmiany dotyczyły również struktury importu usług w Polsce (rysunek 3). W 1980 r. dominowały w nim usługi transportowe (59,87%), usługi podróży odpowiadały za 12,85% importu usług ogółem, zaś pozostałe usługi za 27,28%. W 2009 r. import usług podróźniczych (30,90%) był wyższy niż transportowych (21,81%), a najwyższy udział uzyskał import z różnorodnej grupy usług pozostałych (47,28%). W odniesieniu do importu znaczenie transportu zmniejszyło się więc do około 1/3 stanu z 1980 r., ponad dwukrotnie wzrósł odsetek usług podróźniczych i niemal dwukrotnie usług pozostałych [WTO, (<http>), dostęp: 01.03.2011].

Rysunek 3. Struktura polskiego importu usług w latach 1980–2009

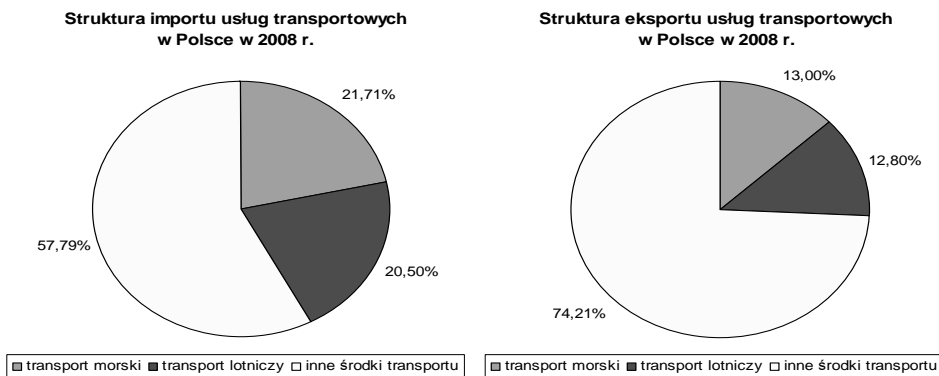
Źródło: opracowanie własne na podstawie [WTO, (http), dostęp: 01.03.2011].

Zmiany te w znacznym stopniu związane były z procesem transformacji polskiej gospodarki i stopniową liberalizacją obrotu międzynarodowego. Są również odzwierciedleniem specyficznych cech polskiej rzeczywistości społeczno-gospodarczej, charakteryzującej się stopniowym odrabianiem dystansu rozwojowego względem najwyższej rozwiniętych krajów. W efekcie poprawy poziomu dochodu mieszkańców możliwy staje się wzrost importu usług podróżniczych, charakteryzujących się wysoką elastycznością dochodową popytu. Wysoko wykwalifikowane zasoby ludzkie, często wskazywane jako silna strona polskiej gospodarki, stanowią podstawę dla rozwoju wielu usług profesjonalnych. Jest to odzwierciedlone coraz częstszym lokowaniem w Polsce centrów usług biznesowych BPO (Business Process Offshoring), centrów usług wspólnych SSC (Shared Services Centers) czy centrów usług wiedzy KPO (Knowledge Process Offshoring) przez międzynarodowe korporacje [por. m.in. Lichniak, 2010, s. 111 i nn.]. Ze względu na tradycje oraz położenie geograficzne podkreślana jest także możliwość specjalizacji Polski w świadczeniu usług transportowych. Niestety ograniczeniem dla tej działalności jest wciąż niski poziom rozwoju infrastruktury. Ponadto Polska wykazuje ujawnioną przewagę komparatywną w zakresie usług budowlanych [por. Mongiało, 2007, s. 80], co warunkowane może być relatywnie niższymi kosztami siły roboczej niż w krajach najwyższej rozwiniętych.

Przekształcenia struktury wymiany handlowej usług w ostatnim dziesięcioleciu odzwierciedlają tendencje ogólnoświatowe. W strukturze światowej wymiany zmniejszył się udział zarówno usług transportowych (w eksporcie z 23,4% w 2000 r. do 20,9% w 2009 r., a w imporcie z 28,7% do 26,6%), jak i podróży (w eksporcie z 32,1% w 2000 r. do 26,0% w 2009 r., a w imporcie z 29,8% do 25,1%). Przede wszystkim zaobserwowano natomiast dynamiczny wzrost zna-

czenia w międzynarodowym obrocie tzw. usług pozostałych. Ich udział w światowym eksporcie usług wzrósł z 44,5% w 2000 r. do 53,1% w 2009 r., a w imporcie odpowiednio z 41,5% do 48,3%. Jest to grupa zróżnicowanych usług obejmujących zarówno usługi nowoczesne: m.in. finansowe, informacyjne, opłaty licencyjne, jak i usługi o tradycyjnym charakterze, takie jak osobiste czy budowlane. W Polsce ostatnie dziesięciolecie wskazuje raczej na wzrost specjalizacji transportowej w międzynarodowym obrocie usługowym, co różni naszą gospodarkę od ogólnoswiatowej. Natomiast zarówno w Polsce, jak i na całym świecie ostatnie dziesięciolecie było okresem niesprzyjającym dla rozwoju usług podróźniczych. Spadek udziału tej grupy usług był w znacznym stopniu rezultatem zagrożeń terrorystycznych, narastających po wydarzeniach z 11 września 2001 r. W polskiej gospodarce nastąpiło odwrócenie tendencji wzrostu udziału eksportu tej grupy usług obserwowanej w latach 90. XX w. Ponadto w 2009 r. w efekcie kryzysu finansowego nastąpił wyraźny spadek międzynarodowych obrotów usługowych, a więc odwrócona została obserwowana poprzednio wysoka dodatnia ich dynamika. Względem poprzedniego roku spadek ten na świecie dla całości eksportu usług wyniósł 12%, w tym: w obszarze transportu aż 23% i po 9% dla podróży i pozostałych usług handlowych. W Polsce w 2009 r. spadek eksportu usług wyniósł zaś 11%, a importu 14%, podczas gdy w latach 2000–2009 średnioroczny wzrost wynosił 7% dla eksportu i 5% dla importu, a więc łącznie o 82% i 61% odpowiednio [WTO, (http), dostęp: 01.03.2011].

Znaczenie eksportu usług transportowych dla polskiej gospodarki podkreśla także fakt, że w 2008 r. udział Polski w światowym eksporcie tych usług wyniósł 1,2%, podczas gdy w imporcie jedynie 0,7% [WTO, (http), dostęp: 01.03.2011]. Na rysunku 4 zilustrowano również strukturę eksportu i importu usług transportowych.

Rysunek 4. Struktura polskiej wymiany handlowej usług transportowych w 2008 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [WTO, (http), dostęp: 01.03.2011].

Zaobserwować można niewielkie znaczenie transportu morskiego i lotniczego, zaś wyraźną dominację pozostałego transportu (kolejowego, drogowego itp.). Choć w strukturze importu usług transportowych również dominują tzw. inne środki transportu, to dysproporcje nie są już tak znaczne. Ponadto dynamika obrotów w zakresie transportu w latach 2000–2008 najwyższa była właśnie w odniesieniu do innych środków transportu i wyniosła 24% w imporcie i 29% w eksporcie tej grupy usług transportowych, podczas gdy dla transportu ogółem dynamika zmian stanowiła po 21% w imporcie, jak i eksporcie [WTO, ([http](http://)), dostęp: 01.03.2011].

W Polsce relatywnie niewielkie było znaczenie obrotu usług nowoczesnych, w tym finansowych i ubezpieczeniowych. W 2008 r. usługi finansowe odpowiadały za 4,45% eksportu grupy usług pozostałych i 6,68% importu, zaś ubezpieczenia za 1,22% eksportu i 3,86% importu usług pozostałych. Zarówno usługi finansowe, jak i ubezpieczeniowe w całej UE-27 odpowiadały za większą część obrotu handlowego niż w Polsce: eksport usług finansowych stanowił 16,68% eksportu pozostałych usług, a import 9,03%; eksport usług ubezpieczeniowych wyniósł 4,53%, a import 4,16%. Natomiast eksport usług telekomunikacyjnych w Polsce stanowił 4,61% eksportu grupy usług pozostałych, zaś ich import: 5,92%, podczas gdy dla UE-27 odsetki te były niższe i wynosiły: eksport – 3,87%, a import – 4,56% [WTO, ([http](http://)), dostęp: 01.03.2011].

Analiza struktury wymiany handlowej w bardziej szczegółowym układzie 11 grup usług (tabela 3) pozwala wskazać na rosnące upodobnianie się struktur eksportu i importu usług pomiędzy Polską a UE-27, po akcesji Polski do ugrupowania. Potwierdza to malejąca w czasie wartość miary zróżnicowania strukturalnego K. Kukuły [1996]. Jednocześnie porównanie udziałów poszczególnych kategorii usług w eksporcie Polski i UE-27 pozwala zaobserwować występowanie ujawnionej przewagi komparatywnej Polski w zakresie: usług transportowych (RCA=137,66%), podróży (RCA=152,97%), a przede wszystkim usług budowlanych (RCA=206,65%). Najmniej korzystnie wskaźnik specjalizacji eksportowej kształtuje się w odniesieniu do usług ubezpieczeniowych (16,34%), finansowych (17,13%) i opłat licencyjnych (16,86%). Szczególny niepokój budzi niewielkie znaczenie polskiego eksportu praw własności intelektualnej, co świadczy o niskiej nowoczesności gospodarki i imitacyjnym charakterze postępu technologicznego warunkującego modernizację.

Tabela 3. Struktura międzynarodowej wymiany handlowej usług w Polsce i UE-27 (w %)

	Eksport usług					Import usług				
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007	2008
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
UE-27										
transport	21,39	21,69	21,52	21,59	22,38	22,69	22,71	22,94	22,53	22,53
podróże	25,89	24,61	23,71	22,47	21,59	27,85	27,12	25,88	24,86	24,25
usługi komunikacyjne	2,47	2,61	2,70	2,63	2,56	2,72	2,84	3,14	2,94	2,75
usługi budowlane	2,13	2,44	2,45	2,44	2,60	1,77	1,74	1,75	1,90	2,13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
usługi ubezpieczeniowe	2,88	1,91	2,35	2,49	2,47	2,53	2,41	2,39	2,26	2,05
usługi finansowe	7,30	7,90	8,86	9,90	9,11	3,83	4,21	4,69	4,85	4,46
usługi komputerowe i informatyczne	5,38	5,20	5,45	5,61	6,03	2,85	3,02	3,11	3,18	3,21
opłaty licencyjne	3,94	4,07	3,75	3,74	3,80	5,94	5,79	5,66	5,55	5,84
inne usługi biznesowe	25,27	26,62	26,53	26,48	27,08	26,13	26,50	26,69	27,04	27,55
usługi osobiste, kulturowe i rekreacyjne	1,32	1,20	1,05	1,00	0,95	1,63	1,60	1,57	1,41	1,35
usługi rządowe	2,01	1,70	1,61	1,46	1,29	2,03	2,02	1,98	1,97	1,92
Polska										
transport	31,23	33,53	33,98	32,17	30,81	21,97	21,45	21,41	23,54	23,60
podróże	43,16	38,59	35,17	36,65	33,03	35,72	35,84	36,44	32,20	31,95
usługi komunikacyjne	2,24	1,90	1,93	1,76	1,87	2,35	2,34	2,36	2,91	2,73
usługi budowlane	4,91	5,32	5,95	5,60	5,37	4,75	3,30	3,65	3,76	4,15
usługi ubezpieczeniowe	0,47	0,42	0,47	0,07	0,40	1,92	2,48	2,00	1,91	1,61
usługi finansowe	1,19	1,34	1,06	1,36	1,56	2,72	2,47	1,90	2,14	2,83
usługi komputerowe i informatyczne	1,48	1,21	1,99	2,31	2,62	3,17	2,69	2,95	3,62	3,21
opłaty licencyjne	0,22	0,39	0,19	0,35	0,64	6,55	6,66	6,62	6,52	5,82
inne usługi biznesowe	14,16	16,46	18,25	18,74	22,70	18,51	20,41	19,43	20,60	21,29
usługi osobiste, kulturowe i rekreacyjne	0,68	0,57	0,72	0,67	0,58	0,97	1,02	1,17	1,25	1,08
usługi rządowe	0,26	0,28	0,30	0,33	0,42	1,36	1,34	2,08	1,56	1,74
Miara zróżnicowania struktur K. Kukuły: Polska – UE-27	0,2988	0,2868	0,2741	0,2783	0,2257	0,1177	0,1121	0,1342	0,1086	0,0981

Źródło: opracowanie własne na podstawie [OECD, ([http](http://)), dostęp: 19.03.2011].

Zasadne wydaje się stwierdzenie, że Polska ma możliwość wykorzystania szans w zakresie wzrostu międzynarodowych obrotów usługowych nie tylko opierając się na korzystnym położeniu geograficznym i rozwijając usługi transportu, spedycji i logistyki (tzw. TSL), ale może także bazować na potencjale kapitału ludzkiego, budując specjalizację w ramach usług biznesowych czy szeroko pojętej ochrony zdrowia. Są to dziedziny o wysokiej dynamice popytu w ostatnim okresie, a tendencje wzrostowe prawdopodobnie będą się

pogłębiać. Rozwój nowoczesnych rodzajów usług i poprawienie pozycji eksportowej w tym zakresie staje się warunkiem modernizacji polskiej gospodarki i wielkim wyzwaniem na przyszłość.

PODSUMOWANIE

Wskazane klasyczne cechy usług wyraźnie determinują możliwości ich uczestniczenia w międzynarodowej wymianie handlowej. Współcześnie jednak w wyniku tendencji do technoglobalizmu i innych zmian społeczno-gospodarczych rola usług na rynkach międzynarodowych stopniowo wzrasta. Pomimo relatywnie niskiego znaczenia obrotu usługowego w handlu zagranicznym, wydaje się, że Polska dysponuje dużym potencjałem rozwojowym w tym zakresie. Polska może przy tym starać się nie tylko wykorzystać szanse rozwoju centrów TSL, ale i być ważnym rynkiem dla lokalizacji centrów usług biznesowych, w tym również opartych na wiedzy.

LITERATURA

- Daszkowska M., 1998, *Usługi. Produkcja, rynek, marketing*, PWN, Warszawa.
- Fazlagić A., 2001, *Zatrudnienie w usługach [w:] Transformacja w usługach. Sektor usług w Polsce w latach 1990–1999*, pod red. K. Rogozińskiego, Zeszyty Naukowe nr 9, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G. (red.), 2005, *Współczesna ekonomika usług*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Frąckiewicz A., Rudawska E., 2005, *Usługi jako wyznacznik rozwoju gospodarczego*, „Handel Wewnętrzny” nr 3.
- Kłosiński K., 1997, *Przemiany strukturalne w usługach rynkowych*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa.
- Kłosiński K., 2000, *Usługi w obrocie międzynarodowym*, „Handel Wewnętrzny” nr 4–5.
- Kłosiński K., 2006, *Międzynarodowy rynek usług*, „Handel Wewnętrzny” nr 6.
- Kłosiński K.A., 2002, *Międzynarodowy obrót usługowy*, Difin, Warszawa.
- Kruszka M., 2009, *Liberalizacja międzynarodowego handlu usługami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Kuczevska L., 2002, *Polski handel usługami na arenie międzynarodowej*, „Handel Wewnętrzny” nr 3.
- Kukuła K., 1996, *Statystyczne metody analizy struktur ekonomicznych*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków.
- Lichniak I. (red.), 2010, *Serwicyzacja polskiej gospodarki*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Masłowski A., 2005, *Zdolność handlowa usług a techniki informacyjne i telekomunikacyjne*, „Handel Wewnętrzny” nr 6.

- Masłowski A., 2006, *Zdolność handlowa usług a techniki informacyjne i telekomunikacyjne*, „Handel Wewnętrzny” nr 2, 2006.
- Mongiało D., 2007, *Kraje OECD w międzynarodowym handlu usługami*, „Wiadomości Statystyczne” nr 4.
- OECD, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TIS> (dostęp: 19.03.2011).
- Rogoziński K., 2000, *Usługi rynkowe*, AE w Poznaniu, Poznań.
- Rudawska I. (red.), 2009, *Usługi w gospodarce rynkowej*, PWE, Warszawa.
- Rymarczyk J., 2004, *Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa.
- Siemieniako D., 2009, *Zarządzanie obietnicą w logice usługowej dominacji w dobie kryzysu zaufania (na przykładzie usług finansowych)*, „Handel Wewnętrzny” maj.
- Szukalski S.M., 2009, *Determinanty i kierunki rozwoju sektora usług w Polsce w perspektywie 2020 r.*, „Handel Wewnętrzny” maj.
- Tokarz A., 2003, *Ekonomika usług. Przewodnik*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Woźniak M.G., 2011, *Polityka stabilizacyjna dla spójności społeczno-ekonomicznej w Polsce w kontekście kryzysu z lat 2008–2010 [w:] Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, red. M.G. Woźniak, z. 18, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Wróbel A., 2009, *Międzynarodowa wymiana usług*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- WTO, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm#database (dostęp: 01.03.2011).

Streszczenie

W opracowaniu zaprezentowano klasycznie wyróżniane cechy usług i ich oddziaływanie na znaczenie usług w obrotach międzynarodowych. Wskazano również na współczesne tendencje zwiększające zdolność handlową usług oraz formy uczestnictwa usług na rynkach międzynarodowych. Przedstawiono ponadto zmiany w wymianie handlowej usług w polskim obrocie zagranicznym.

Modernization of Structure of International Exchange in Services in Poland

Summary

Classical characteristics of services and their influence on the role of services in international exchange were presented in the paper. There were also indicated some modern tendencies that increase commercial abilities of services and the forms of presence of services on the international markets. Moreover, there were described changes in international trade in services in Polish international exchange.